

1.1 Hvad er samfundsfag?

Genstandsfelt: Den del af virkeligheden et fag beskæftiger sig med.

Metoder: Forskellige måder, du videnskabeligt undersøger virkeligheden eller en del af virkeligheden på.

Alle fag beskæftiger sig med hver deres del af virkeligheden, og samfundsfags område er politiske, sociale, økonomiske og internationale samfundsforhold. Man siger også, at politiske, sociale, økonomiske og internationale forhold er samfundsfags **genstandsfelt**, altså de „ting“ eller genstande, som samfundsfag beskæftiger sig med. Men et fag består ikke kun af et genstandsfelt. Det har også nogle redskaber, som man bruger i faget, når man arbejder med genstandsfeltet. Redskaberne er fagets **metoder**, og det er de metoder, som denne bog handler om.

Med samfundsfag bliver du klogere på danske og internationale samfundsforhold, og du lærer også – blandt andet i denne bog – selv at undersøge samfundet. Det er dog ikke det eneste formål med faget. Både i grundskolens ældste klasser og på ungdomsuddannelserne er samfundsfag obligatorisk på et vist niveau, fordi det blandt andet har til formål at klæde unge på til at blive borgere, der kan deltage i et demokratisk samfund. Det er med andre ord et fag, der er med til at forme (danne) mennesker i et samfund (det vil sige et dannelsesfag). Det er det, fordi man fra politisk side har besluttet, at borgere i Danmark skal have en vis indsigt i politik, økonomi samt sociale og internationale forhold for bedre at kunne deltage i samfundet. Ideen er, at man som demokratisk medborger har medindflydelse på, hvem der har magten, og hvordan samfundet udvikler sig. Derfor har man også både ret og pligt til at opnå indsigt i, hvordan samfundet fungerer.

På samfundsfag A-niveau og på de videregående uddannelser er der et større krav om at kunne bruge samfundsfaglige redskaber til at undersøge samfundet med inddragelse af samfundsfaglige teorier og at kunne argumentere samfundsfagligt på skrift. Det er især de redskaber, fagets metoder, der er i fokus i denne bog.

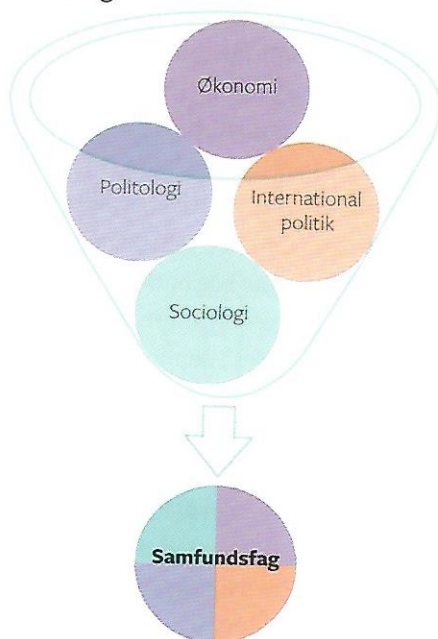
1.2 Hvad er samfundsvidenskab?

Videnskabsfag: Fag (ofte på universiteterne) der beskæftiger sig med hver deres del af virkeligheden og med hver deres metoder.

Skolefaget samfundsfag er i virkeligheden en cocktail af en række forskellige **videnskabsfag**, nemlig politologi (videnskaben om politik), sociologi, økonomi og international politik. Videnskabsfagene er de forskningsretninger på universiteterne, som beskæftiger sig med hver deres del af virkeligheden, og de nævnte fag tilhører alle den samfundsvidenskabelige „familie“. Heroverfor står to andre fagfamilier, nemlig naturvidenskaberne (blandet andet fysik, kemi og biologi) og humaniora (sprog- og kulturfag samt historie).

Videnskabsfag som politologi, sociologi, økonomi og international politik kan på den ene side gøre os klogere på vores omverden – de kan

Figur 1.1. Fra videnskabsfag til skolefag

Begreb: De grundlæggende betegnelser inden for et fag. Beskriver ofte en generel ide om noget, vi kan se ude i virkeligheden.

Begreber, modeller og teorier

Et kendetegn ved både samfundsfag og andre fag er, at vi benytter os af fagbegreber. Et „begreb“ er ikke bare et ord, men en generel ide om

skabe ny viden, og det kan være et formål i sig selv. På den anden side kan videnskabsfagene også være med til at løse nogle af de problemer, som vi møder ude i virkeligheden. Samfundsvidenskaberne gør begge dele. Dels undersøger og forklarer sociologer, politologer og økonomer, hvorfor for eksempel uligheden vokser, borgernes politiske deltagelse falder eller de offentlige udgifter stiger. Dels arbejder sociologer, politologer og økonomer i offentlige og private virksomheder, hvor de bruger fagene og fagenes metoder til at rådgive om, hvordan man løser aktuelle udfordringer.

Samfundsfag som undervisningsfag forbereder dig til et liv som samfundsborger, men er også en smagsprøve på de samfundsvidenskabelige universitetsuddannelser. Derfor beskæftiger vi os også med nogle af de samme problemstillinger, og vi benytter begreber, modeller og teorier fra de forskellige samfundsvidenskabelige discipliner.

Hvad kan jeg blive?

Figur 1.2. Samfundsvidenskabelige universitetsuddannelser

Uddannelse	Titel	Eksempler på job
Statskundskab Forvaltning	Cand.scient.pol. Cand.scient.adm.	Offentlig forvaltning, konsulenter i offentlige og private virksomheder og politiske partier og organisationer, forskning.
Samfundsfag	Cand.soc. cand.mag.	Undervisning og formidling, for eksempel gymnasielærere og kommunikationsmedarbejdere.
Økonomi	Cand.polit. cand.oecon. cand.merc.	Administration og økonomistyring, konsulenter i offentlige og private virksomheder og organisationer.
Sociologi	Cand.scient.soc.	Forskning, evaluering, offentlig administration, konsulenter i offentlige og private virksomheder og organisationer.
Antropologi	Cand.scient.anth.	Konsulentbranchen, organisationer, integration, international udvikling.

Figuren viser nogle af de største samfundsvidenskabelige uddannelser, men der findes også mange andre på danske og udenlandske universiteter. Desuden hører fagene jura, psykologi og historie på nogle universiteter til de samfundsvidenskabelige uddannelser.

Samfundsvidenskaberne giver blandt andet indsigt i, hvordan man kan påvirke samfundsudviklingen, og mange i magtfulde positioner har en samfundsfaglig uddannelse. Er det et demokratisk problem eller en nødvendig professionalisering af politik? Det er der delte meninger om. Billedet er fra 2014. Hvor er de i dag?

Teori: En systematisk forklaring på noget, vi kan observere i virkeligheden. En teori indeholder en række begreber og antagelser om virkeligheden.

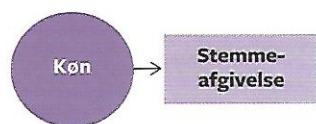
noget, som vi kan se konkrete eksempler på ude i virkeligheden. Der er for eksempel forskel på at tale om en konkret skov og begrebet „skov“. Begrebet skov fortæller noget generelt om det, vi kan se eksempler på mange steder, nemlig et landområde af en vis størrelse bevokset med træer af en vis højde. Man kan også sige, at vi med begreber kan se mønstre i det, vi kan observere i samfundet. Det kan for eksempel være mønstre i, hvordan børn påvirkes af deres forældre, hvordan vælgere stemmer ved valg, eller hvordan velstand skabes og fordeles i et samfund.

Begreber kan bruges til at beskrive de observerede mønstre. Det kan også være, at vi er i stand til at komme med forklaringer på de observerede mønstre. En systematisk forklaring på noget af det, vi kan observere i virkeligheden, kaldes også for en **teori**, og inden for alle de samfundsfaglige discipliner findes der forskellige teorier. Teorier er mere omfattende end begreber, og ofte rummer en teori en række forskellige begreber. Teorier kan være store og forklare meget (for eksempel: hvordan fungerer politiske systemer?), eller de kan være små og forklare et lille udsnit af virkeligheden (for eksempel: hvorfor stemmer kvinder mere venstreorienteret end mænd?).

Model: En forsimplet fremstilling af virkeligheden, der tydeliggør nogle bestemte sammenhænge.

Modeller er forenklede fremstillinger af virkeligheden, som tydeliggør nogle bestemte sammenhænge med henblik på at beskrive eller forklare noget væsentligt. Det kan for eksempel være illustrationer af årsags-sammenhænge eller begivenhedsforløb, som man illustrerer grafisk med kasser og pile. Figur 1.3 viser en simpel samfunds-faglig model.

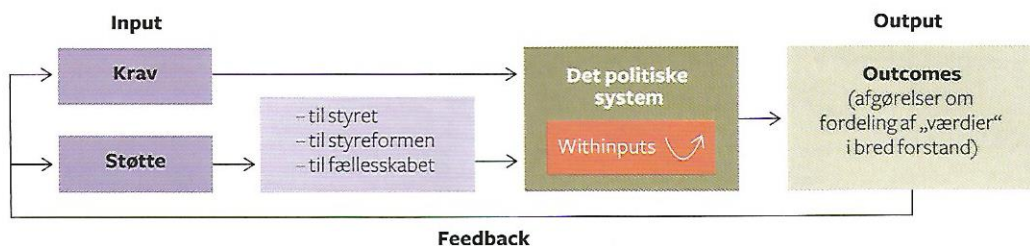
Figur 1.3. En simpel samfunds-faglig model

Modellen viser, at vælgernes køn har indflydelse på, hvad de stemmer ved valg. Det er et mønster, vi i stigende grad har kunnet se ved folketingsvalg.

Modeller kan også bruges til at illustrere mere komplekse teoretiske sammenhænge. Et eksempel på en mere avanceret teoretisk model er figur 1.4.

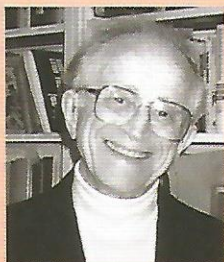
Figur 1.4. Eastons model af det politiske system

Generalisere: At ophæve noget til en generel regel eller lovmæssighed.

Modellen er politologen David Eastons fremstilling af, hvordan politiske systemer grundlæggende fungerer: Fra venstre side møder borgerne systemet med krav og støtte (input), og systemet „producerer“ i højre side beslutninger og afgørelser (output), der virker tilbage på borgerne. Det politiske system virker med andre ord ligesom en maskine, og modellen er så generel og abstrakt, at den i princippet kan beskrive alle politiske systemer. Det var netop et mål for Easton, fordi han som politolog ville **generalisere** og beskrive lovmæssigheder,

Teoretiker: David Easton og drømmen om den store teori

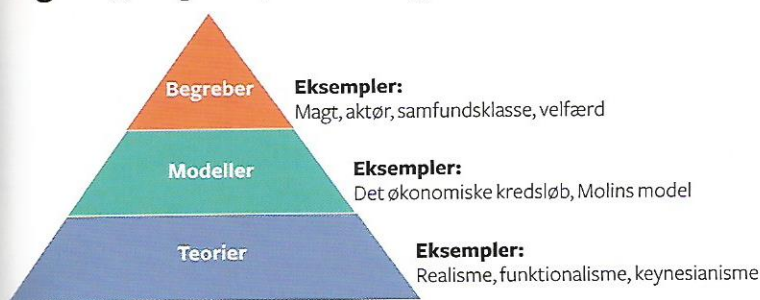
Den canadisk-amerikanske politolog **David Easton** (1917-2014) ønskede at formulere store, generelle teorier, der kan beskrive „love“ i samfundet på grundlag af systematisk indsamlede data. På den måde kunne samfundsvidenskaberne ifølge Easton være videnskaber på samme måde som naturvidenskaberne, der beskriver love i naturen. Drømmen om den store teori, „grand theory“, er kendetegnende for meget samfundsvidenskabelig forskning.

der gælder i samfundet, ligesom naturvidenskaberne beskriver naturlove.

Forholdet mellem begreber, modeller og teorier kan illustreres med figur 1.5. Begreber er alle de konkrete fagbegreber, som vi i samfundsfag bruger til betegne sociale, politiske, økonomiske og internationale forhold. Modellerne illustrerer nogle sammenhænge og processer, for eksempel pengestrømmene i et samfund (det økonomiske kredsløb) eller partiers valg af politisk standpunkt (Molins model). Endelig er **teorier** de mere grundlæggende og omfattende forklaringer på, hvor-

dan samfundet fungerer og hænger sammen. „Realismen“ er for eksempel en teori inden for international politik, der forklarer, hvorfor stater opfører sig, som de gør. Funktionalismen er en sociologisk teori, der blandt andet forklarer samfundets

Figur 1.5. Begreber, modeller og teorier

Note: Modellen er inspireret af Andrew Heywood (2013): *Politics*, s. 23.

inddeling i forskellige grupper. Og keynesianismen er en økonomisk teori, der lægger vægt på efterspørgsels betydning for samfundets økonomiske udvikling.

Samfundsfag er dog ikke kun et teoretisk fag. Vi forholder os også til virkeligheden i form af de data, som vi indsamler i samfundsfaglige undersøgelser. Data kaldes også **empiri** (græsk: erfaring), og samfundsfag er derfor både et teoretisk og et empirisk fag. Det afgørende i en samfundsfaglig undersøgelse er, at begge dele er til stede, så vi kan se og forklare generelle mønstre, men på grundlag af viden om virkeligheden og ikke rene spekulationer. Den franske sociolog Pierre Bourdieu formulerede det på denne måde: „Teori uden empiri er tom, empiri uden teori er blind.“ Det kunne man også forklare på en anden måde, hvis vi et øjeblik vender tilbage til eksemplet med skove: Man ved ikke meget, hvis man kun kan tale om „begrebet skov“; vi skal faktisk se skove i virkeligheden og forholde os til, hvor mange træer og af hvilken slags de består af, hvis vi vil vide noget om skove. Men uden begrebet „skov“ ville vi bare tælle løv uden at „kunne se skoven for bare træer“!

Empiri: Erfaring, det vil sige den viden (de data) der er blevet indsamlet i en undersøgelse.

et oplyst grundlag. Det gør du netop ved først at besvare spørgsmål 1 og 2, som kræver, at du skaffer data „ude fra virkeligheden“. Det vil sige undersøgelser, der kan dokumentere omfanget af unges druk, og som kan pege på mulige forklaringer. Vi har med andre ord brug for samfundsfaglig metode.

1.4 Hvad er samfundsfaglig metode?

Samfundsfaglige spørgsmål besvarer du ved hjælp af samfundsfaglig metode. Men hvad er samfundsfaglig metode, hvordan vælger du din metode, og hvilke metoder er bedst til hvad?

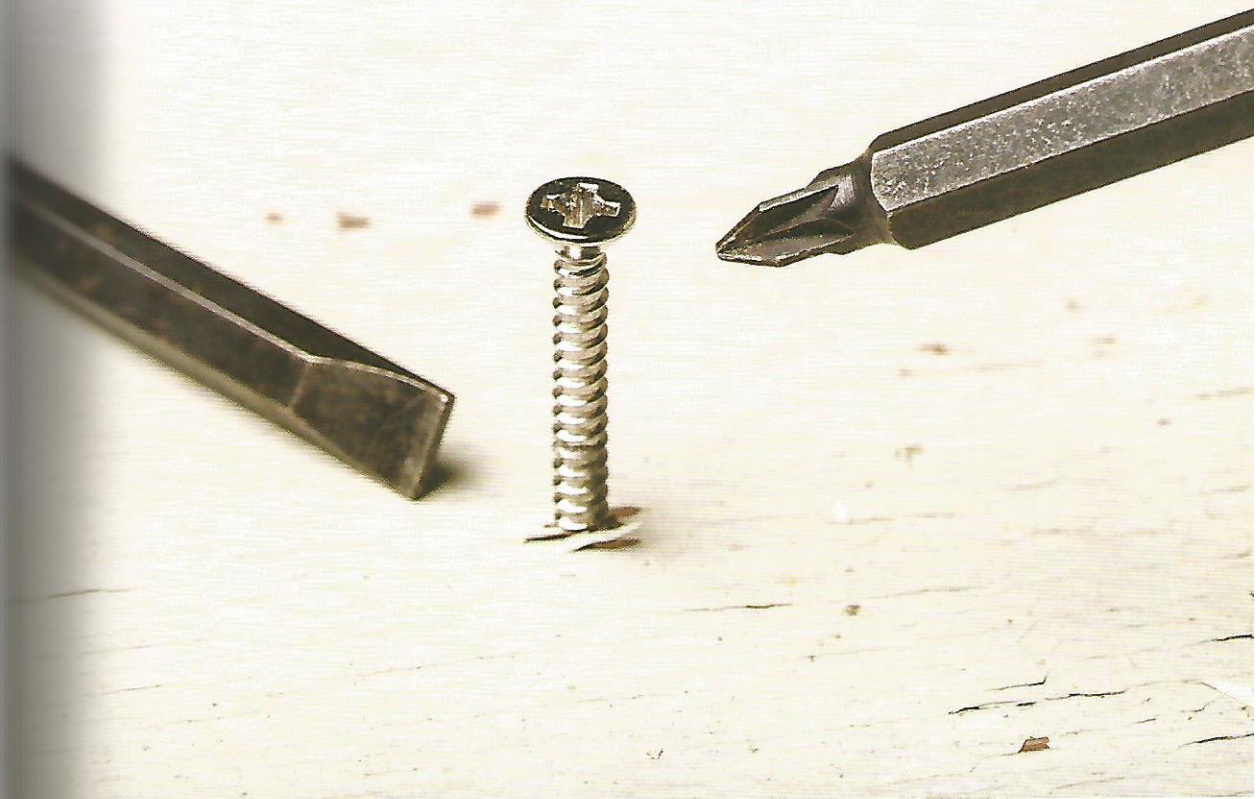
I indledningen kaldte vi metoder for „redskaber“, og du kan netop tænke på en specifik metode som et stykke værktøj, som du bruger til at løse et problem. Nogle slags værktøj er bedre egnet end andre, afhængigt af hvilken udfordring du står overfor. Hvis du skal grave et hul, er en skovl bedre end en økse! På samme måde vil nogle samfundsfaglige problemstillinger bedre kunne løses med én metode end med en anden. Derfor kan du også se bogen her som en „værktøjsskabe“ til løsning af forskellige typer samfundsfaglige problemstillinger.

I samfundsfag bruger vi mange teoretiske begreber, men når du bruger metode, får du også „jord under neglene“: Du begiver dig nemlig ud i det omkringliggende samfund og undersøger, hvordan tingene rent faktisk hænger sammen. Mødet med virkeligheden, med empirien, kan betyde, at du får bekræftet de forventninger, som teorien giver dig. Men det kan også betyde, at du må ændre din tidligere opfattelse – og måske helt grundlæggende ændre syn på, hvordan noget hænger sammen.

Kvantitativ, kvalitativ og komparativ metode

Valget af metode er styret af, hvilken metode der bedst gør dig i stand til at svare på din problemformulering. I samfundsfag kan du helt overordnet set vælge mellem tre metoder: den kvantitative, kvalitative og komparative metode.

Kvantitative undersøgelser bruger du, når du vil undersøge omfanget af noget („hvor mange“, „hvor meget“), eller hvad en større gruppe mener. Kvantitative undersøgelser resulterer i tal. Ønsker du indsigt i, hvorfor en person har en bestemt holdning, så er den kvalitative metode til gengæld at foretrække. Kvalitative undersøgelser resulterer typisk i tekst. Komparativ metode kan du bruge for at se på, hvordan noget er i forhold til noget andet, for eksempel ved at sammen-

Om en metode er god eller dårlig, afhænger – ligesom med værktøj – af, hvilket problem du står over for. Hvilket spørgsmål vil du gerne besvare?

ligne to eller flere grupper, byer eller lande. På den måde kan du få øje på forskelle og ligheder og finde mulige forklaringer. Den ene metode er ikke bedre end den anden eller den tredje, de er blot forskellige.

I det følgende giver vi en kort smagsprøve på metoderne, så du får en grundlæggende fornemmelse af forskellene, styrkerne og svaghederne. Når du selv skal ud at lave dine egne samfundsfaglige undersøgelser, kan du i kapitel 4-7 fordybe dig i de enkelte metoder.

Kvantitativ metode

– mange observationer, generalisering og forklaring

Ved brug af kvantitativ metode vil resultaterne være tal, der kan regnes på. Det er med andre ord statistiske undersøgelser, hvor du ofte ønsker at finde ud af omfanget af et bestemt fænomen (for eksempel alkoholforbrug, kriminalitet, fattigdom eller tilslutning til politiske partier).

Den mest anvendte indsamlingsmetode er spørgeskemaer, som giver mulighed for at spørge mange svarpersoner (respondenter) på en forholdsvis billig måde. Fordelen ved kvantitative data er, at de

– hvis undersøgelsen laves rigtigt – kan bruges til at sige noget generelt om det, du ønsker at undersøge. Du kan med andre ord finde mønstre og pege på mulige forklaringer, og i princippet kan du på den måde påvise „regler“ i samfundet, som minder om, når man i naturvidenskaberne påviser naturlove. Naturvidenskaberne kaldes også

Opgave: En kvantitativ undersøgelse

1. Undersøg, hvad der af tabellen kan udledes om danske unges alkoholforbrug.
2. Overvej, hvilke af spørgsmålene i problemformuleringen på s. 19 som tabellen kan være med til at besvare.
3. Hvilke yderligere spørgsmål kunne du tænke dig at stille de unge for at besvare problemformuleringen på s. 19, hvis du havde mulighed for det?

Tabel 1.1. De unge voksnes fuldskabserfaring de sidste 12 måneder, fordelt efter køn. Pct.

Alkoholforbrug sidste 12 måneder	Kvinder	Mænd	Total
Aldrig drukket sig fuld	5,2	3,1	4,3
Været fuld op til 5 gange de sidste 12 måneder	44,9	29,2	38,0
Været fuld op til 6-19 gange de sidste 12 måneder	33,9	38,5	36,0
Været fuld op til 20 gange eller mere de sidste 12 måneder	15,9	29,2	21,8
Antal	979	784	1.763

Kønsfordelingen: $p < 0,001$

Kilde: Jeanette Østergaard og Camilla Bank Friis (2018): „Udenfor fællesskabet? En analyse af de unge, som ikke drikker sig fulde“, i: Margaretha Järvinen (red.): *Unge, alkohol og stoffer, et 10-årigt forløbsstudie*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

for de hårde videnskaber, og derfor kaldes den kvantitative metode også for den hårde metode, og kvantitative data kaldes for hårde data.

Kvalitativ metode

– få observationer, dybde og forståelse

Kvalitativ metode er kendt som den bløde metode sammenlignet med kvantitativ metode. Det skyldes, at data i kvalitativ metode består af ord og citater fra interviews, tekster og observationer, også kaldet bløde data. Kvalitative data er for få til, at det giver mening at tælle dem op og lave statistik på dem. Derfor kan du ikke sige noget generelt med kvalitative data. Men det er heller ikke meningen.

Opgave: *En kvalitativ undersøgelse*

1. Undersøg, hvad det at drikke sig fuld betyder for de interviewede unge.
2. Overvej, hvilke af spørgsmålene i problemformuleringen på s. 19 som interviewene kan være med til at besvare.
3. Overvej, hvilke styrker og svagheder de kvalitative data har sammenlignet med tabellen på s. 22. Overvej også, hvad du tilsammen kan bruge de kvantitative og de kvalitative data til.

Morten:

„Jeg kan godt lide at miste kontrol, men ikke når jeg ikke selv har valgt det, vel. Der er nogle aftener, hvor jeg er sådan ’jeg behøver ikke huske noget i morgen, så lad os bare fortsætte’. Jeg giver slip, fordi jeg kender konteksten og folk og har nok tiltro til mig selv til at miste kontrol [...] Og jeg siger bevidst ’lige nu, der overskrider jeg grænsen’. Det er kontrol i mine øjne. Hvis man altid bliver inden for grænserne, er det ikke kontrol, men en form for undertrykkelse. Man kan sige, at jeg har en grænsebom, der kan åbnes eller lukkes, når jeg beslutter mig for det [...] Hvis jeg opfører mig som en abe, så er det, fordi jeg har besluttet at opføre mig som en abe.“

Lene:

„Men der har været to ting, der har stoppet mig. Og den ene ting er, at jeg ikke bryder mig om ikke at have kontrol. Jeg kan godt lide at have kontrol over tingene, og jeg kan også godt lide at være i godt humør, men så når jeg kan fornemme, at nu begynder grænsen at komme, så er jeg stoppet, fordi jeg kan godt lide at vide, hvad jeg laver. Og den anden ting er også, at jeg har nogen kristne grunde, der gør, at jeg ikke har drukket helt så meget.“

Kilde: Mortens citat stammer fra: Margaretha Järvinen & Louise Høyer Bom „At vokse fra druk. Unge storforbrugeres syn på alkoholnormer“, i: Margaretha Järvinen (red.): *Unge, alkohol og stoffer, et 10-årigt forløbsstudie*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet. Lenes citat stammer fra: Jeanette Østergaard & Camilla Bank Friis (2018): „Udenfor fællesskabet? En analyse af de unge, som ikke drikker sig fulde“, i: Margaretha Järvinen (red.): *Unge, alkohol og stoffer, et 10-årigt forløbsstudie*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Formålet med kvalitative metoder er nemlig at forstå, leve dig ind i og vurdere, hvilken betydning mennesker tillægger forskellige ting. Det kan du ved at spørge ind til den mening, som en interviewperson giver udtryk for, eller ved en grundig analyse af de udsagn, der kommer til udtryk i en tekst. Til gengæld kan du ikke sige noget generelt om, hvorvidt det, du har fundet ud af, er kendetegnende for flere end netop dem, du har undersøgt. Men måske har du fundet frem til noget, som du bagefter kan undersøge kvantitativt: Deler mange andre den opfattelse, som en person gav udtryk for i et kvalitativt interview? Det kan også være, at du først med en kvantitativ undersøgelse har fundet et mønster og efterfølgende med den kvalitative metode vil spørge ind til og prøve at forstå enkelte respondenters egne forklaringer på det mønster, som du har fundet.

Komparativ metode – ligheder og forskelle

En tredje metode i samfundsfag er den komparative. Det særlige ved komparativ metode er ikke som de to andre, at du arbejder med bestemte datatyper (tal og tekst), for i en komparativ undersøgelse kan du både benytte dig af kvalitative og kvantitative data. Det specielle er fremgangsmåden, der består i en systematisk sammenligning med det formål at finde afgørende forskelle og ligheder.

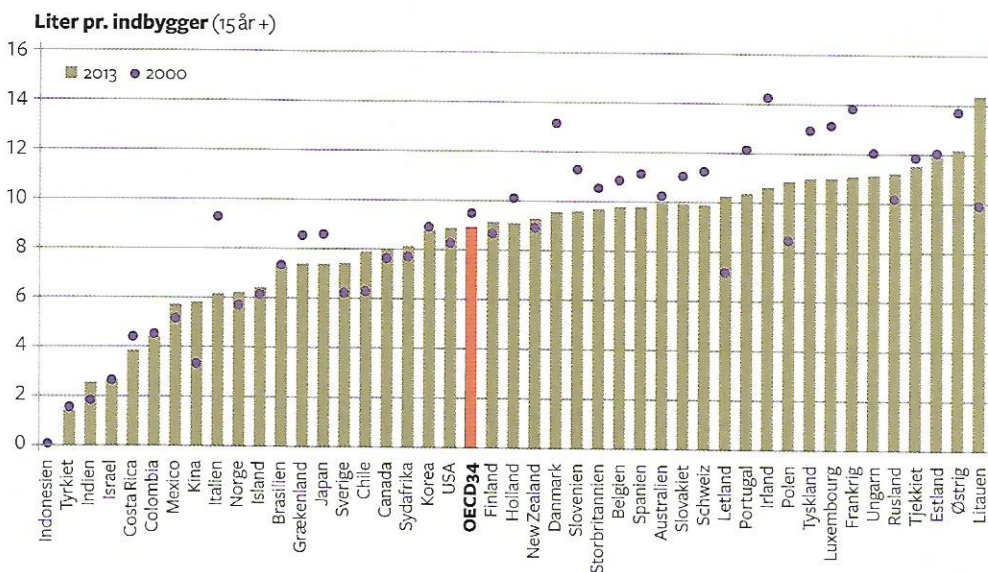
Målet i komparative undersøgelser kan dels være at beskrive forskelle og ligheder, dels at forklare dem. Forklaringer prøver du i komparative undersøgelser at finde ved systematisk at sammenligne to eller flere enheder for på den måde at få øje på de afgørende forskelle eller ligheder, der kan forklare det, du gerne vil finde ud af.

Opgave: En komparativ undersøgelse

1. Undersøg på grundlag af figur 1.7, om danske unges alkoholforbrug er højt eller lavt i sammenligning med unge i andre OECD¹-lande.
2. En systematisk sammenligning af Danmark, Norge og Sverige er foretaget i figur 1.8. Hvad er ifølge sammenligningen den afgørende forskel, der kan forklare variationen af alkoholforbruget mellem de tre lande?
3. Overvej, hvorfor det i figur 1.8 er to andre skandinaviske lande, Danmark er sammenlignet med, og ikke for eksempel Rusland og Tyrkiet?

1. OECD står for The Organisation for Economic Co-operation and Development og er en international organisation med fokus på at skabe økonomisk fremskridt.

Figur 1.7. Alkoholforbrug blandt unge, år 2000 og 2013 (eller nærmeste år)

Kilde: OECD Health Statistics 2015, <http://dx.doi.org/10.1787/health-data-en>; WHO for ikke OECD-lande.

Figur 1.8. Karakteristika ved Danmark, Norge og Sverige.

Land	Danmark	Norge	Sverige
Købekraft pr. indbygger (2013)*	37.800	55.400	40.900
Religion	Protestantisk/sekulær**	Protestantisk/sekulær	Protestantisk/sekulær
Velfærdsmodel	Universel/ socialdemokratisk	Universel/ socialdemokratisk	Universel/ socialdemokratisk
Salg af alkohol	I detailhandel (almindelig butikshandel).	Statskontrolleret salg i Vinmonopolet (over 4,75 vol.)	Statskontrolleret salg i Systembolaget (over 3,5 vol.)
Alkoholforbrug blandt unge (2013)***	9,5 liter pr. år	6,2 liter pr. år	7,5 liter pr. år

* Målt som købekraftsparitet i US-dollars. CIA World Factbook.

** Sekulær = ikke-religiøs.

*** OECD Health Statistics 2015.

1.5 Hvordan bruger du teori?

Som tidligere nævnt skal du altid benytte faglige begreber, når du laver samfundsfaglige undersøgelser. Egentlige teorier, altså systematiske forklaringer om sammenhænge (se s. 15), spiller også en rolle, men på forskellige måder.